

Федорова Т. С.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету

ГОСПОДАРСЬКА ЮСТИЦІЯ ЯК СКЛАДНИК СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ

ECONOMIC JUSTICE AS A COMPONENT OF THE JUSTICE SYSTEM

У статті зроблено аналіз господарської юстиції. Досліджено особливості діяльності господарських судів та здійснення ними правосуддя, обґрунтування закономірності їх виокремлення в судовій системі України з урахуванням сучасної організації й діяльності структур спеціалізованих судів. Актуальним на сьогодні залишається дослідження співвідношення понять «юстиція» та «правосуддя», «юстиція» та «судовий процес», «юстиція» та «судочинство» з огляду на регулювання механізму реалізації й захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарських правовідносин.

Ключові слова: загальнотеоретична юриспруденція, теорія держави та права, господарське право, господарська юстиція, правосуддя, судочинство в господарських справах, судочинство в Україні.

В статье сделан анализ хозяйственной юстиции. Исследованы особенности деятельности хозяйственных судов и осуществления ими правосудия, обоснование закономерности их выделения в судебной системе Украины с учетом современной организации и деятельности структур специализированных судов. Актуальным на сегодняшний день остается исследование соотношения понятий «юстиция» и «правосудие», «юстиция» и «судебный процесс», «юстиция» и «судопроизводство» ввиду регулирования механизма реализации и защиты прав и законных интересов субъектов хозяйственных правоотношений.

Ключевые слова: общетеоретическая юриспруденция, теория государства и права, хозяйственное право, хозяйственная юстиция, правосудие, судопроизводство в хозяйственных делах, судопроизводство в Украине.

The article analyzes economic justice. The peculiarities of economic courts activity and their administration, the justification of the regularities of their separation in the judicial system of Ukraine are considered, taking into account the modern organization and activity of the structures of specialized courts. Current research on the relationship between the concepts of “justice” and “commercial justice”, “justice” and “judicial process”, “justice” and “judicial proceedings” is still relevant in view of the regulation of the mechanism for the implementation and protection of the rights and legitimate interests of economic legal entities.

Key words: general theoretical jurisprudence, theory of state and law, economic law, economic justice, justice, legal proceedings in economic affairs, judicial proceedings in Ukraine.

Питання організації судоустрою в Україні є дискусійним серед учених-юристів та діючих практиків уже багато років, проте чіткої концепції щодо визначення господарської юстиції як складової частини системи правосуддя досі не існує.

Упродовж останніх 3 років серед низки прийнятих законів особливе місце посідають ті, які стосуються реформування судової системи, встановлення правосуддя в Україні, створення нових можливостей для суддівського самоврядування, відновлення довіри до вітчизняних судів [1].

Наукова спільнота та представники влади висловлюють різні за характером пропозиції в межах пошуку найбільш сприятливих моделей реформування системи правосуддя. Потреба в реформуванні вітчизняної судової системи сьогодні зумовлюється невірою суспільства та іноземних інвесторів у здатність українських органів правосуддя повноцінно виконувати покладені на них функції. Україні не звикати до «малих» і «великих» реформ судочинства (1992 р., 2001 р., 2010 р., 2017 р.), за кожною з яких стояли структурні перебудови, ліквідація одних та утворення інших судів, перерозподіл повноважень, додавання формальних прав і свобод учасникам процесів, розширення або звуження функцій Верховного Суду України тощо.

Істотне значення на сучасному етапі судової реформи мають закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих

питань судоустрою та статусу суддів» від 23 лютого 2014 р., «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р. (перший люстраційний закон), «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. (другий люстраційний закон), «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р., а також Стратегія реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 р.

Метою Стратегії реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки стало «визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства й суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного й справедливого суду, а також європейським цінностям і стандартам захисту прав людини» [2]. Істотне значення в розробленні зазначених законів відіграли міжнародні та європейські правові стандарти, рекомендації органів Ради Європи, Венеційської комісії.

На сучасному етапі конституційна реформа в частині правосуддя нарешті набула реальних рис. Створена при Президентові України чергова Конституційна комісія впродовж року підготувала проєкт Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», схвалений на

засіданні комісії в листопаді 2015 р. та відразу внесений у порядку законодавчої ініціативи Президентом України до Верховної Ради України. Після позитивного висновку Конституційного Суду України про відповідність законопроекту вимогам ст. ст. 157, 158 Конституції України Верховна Рада України 2 лютого 2016 р. схвалила проект змін до Конституції України № 3524, а 2 червня 2016 р. конституційною більшістю – 335 голосами – ухвалила відповідний закон. І хоча до процедури його ухвалення, як і до змісту, є істотні зауваження, можна зазначити, що цей закон є помітним кроком уперед у реформуванні судової влади. Він містить низку положень, які за умови їх послідовної імплементації в Закон України «Про судоустрій і статус суддів» і процесуальні кодекси та неухильного виконання здатні сприяти досягненню очікуваних результатів – становленню незалежного, справедливого й добросовісного правосуддя відповідно до європейських стандартів [3].

30 вересня 2016 р. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII набрали чинності.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [4]. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. У ст. 124 Конституції України зазначається, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

У ст. 5 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII містяться норми, згідно з якими правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства [5]. При цьому делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Норма щодо участі народу в здійсненні правосуддя аналогічна конституційній.

На сьогодні систему судоустрою в Україні складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд України.

Відповідно до ст. 125 Конституції України судоустрій в Україні будується за принципами територіальності й спеціалізації та визначається законом. Стаття 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» розширює перелік принципів, на яких базується система судоустрою в Україні, додаючи також принцип інстанційності.

Згідно з реформованим законодавством суд утворюється, реорганізовується та ліквідується зако-

ном, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій із Вищою радою правосуддя. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. Однак створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Правосуддя здійснюється судовими органами на підставі процесуального закону, який регламентує процедуру розгляду й вирішення справ.

Правосуддя в господарському суді здійснюється на підставі Господарського процесуального кодексу України. Так, ст. 2 Господарського процесуального кодексу України визначає: «Завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави» [6].

Відповідно до чинного законодавства суди в Україні спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів із розгляду конкретних категорій справ.

На сьогодні місцевими господарськими судами є окружні господарські суди (п. 2 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції. Водночас варто зазначити, що їх поки що не створено, як і не зроблено жодного попередження на перехідний період щодо функціонування судів зі старими назвами. А відсутність у Конституції України згадки про господарську юрисдикцію, на відміну від адміністративної, допускає думку про особливий статус таких судів.

Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (п. 1 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ, як і апеляційними судами з розгляду адміністративних справ, є, відповідно, апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах (п. 3 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

У складі Верховного Суду діють Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд. При цьому

в кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів. Зокрема, у касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо банкрутства; захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним і конкурентним законодавством; корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. Інші палати в касаційних судах створюються за рішенням зборів суддів касаційного суду.

У системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд.

Можна констатувати, що на сьогодні в ході реформування системи правосуддя відбулась процедура спрощення судової системи за рахунок зменшення кількості спеціалізованих судів.

Варто вказати на те, що в проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів», розробленому Міністерством юстиції України за участю громадськості, взагалі передбачалось місцеві господарські суди реорганізувати в окружні суди з розгляду цивільних і кримінальних справ, які розглядатимуть, крім цивільних (господарських) справ, також окремі категорії кримінальних справ. Один із розробників цього законопроекту Р. Куйбіда в обґрунтування цієї норми зазначав, що господарські суди розглядають ті ж приватноправові спори, що й суди цивільної юрисдикції, виділені здебільшого за суб'єктною ознакою. На його думку, процедури господарського та цивільного судочинства не повинні мати принципових відмінностей. Однак у Висновку Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів» [7] було справедливо вказано, що навіть якщо вважати твердження, викладені в Пояснювальній записці до проекту, які збігаються з думкою Р. Куйбіди, цілком правильними, то не можна залишати поза увагою те, що за період існування в Україні окремої ланки господарських судів з'явилася певна спеціалізація суддів і більш глибоке знання ними специфіки певних категорій справ. Очевидно, що в разі ліквідації господарських судів будуть втрачені всі позитивні чинники, які постають із такої спеціалізації.

Як зазначає О. Подцерковний, поширеність системи спеціалізованого судочинства в справах економічного характеру у світі зумовлюється потребами розвитку економіки та окремою увагою держав до стимулювання оперативного й фахового вирішення певних категорій спорів. Фактично йдеться про економічне правосуддя, яке може ґрунтуватись на спе-

ціальній компетенції щодо господарських спорів загалом або стосуватись однієї чи декількох категорій економічних справ [8]. Досвід функціонування спеціалізованих комерційних (господарських) судів Європи свідчить про те, що їх існування жодним чином не суперечить «європейським стандартам».

Конституційне визначення спеціалізації як принципу побудови системи судів загальної юрисдикції зумовлює необхідність виокремлення її ознак, до яких можна віднести такі: 1) притаманність усім сферам суспільного життя, у тому числі сфері здійснення правосуддя; 2) форму суспільних відносин, що, з одного боку, відображається в звуженні спектра людської діяльності, обмеженні функціонального навантаження, а з іншого – мобілізує та концентрує зусилля в одному визначеному напрямі; 3) професійне, оперативне та малозатратне вирішення поставлених завдань (у нашому випадку здійснення правосуддя). За такого підходу метою спеціалізації в судовій діяльності є охоплення всіх особливостей, новизни й динаміки суспільних перетворень [9].

Спеціалізація не з'являється сама по собі, оскільки є наслідком необхідності розподілу праці. Так, предметна (галузева) спеціалізація формується на підставі галузевої диференціації законодавства, у результаті чого відокремлюються певні спектри суспільних відносин.

На цій основі з урахуванням концепції єдності судової юрисдикції С. Глушенко стверджує, що спеціалізація у сфері правосуддя може реалізовуватись із дотриманням таких критеріїв:

- галузевого, на підставі якого формуються певні структури судів;
- суб'єктного, відповідно до якого утворюються суди, основою компетенції яких є здійснення правосуддя щодо чітко визначеного суб'єкта правовідносин;
- спеціалізації суддів у межах одного суду, що дає змогу або визначати конкретних суддів для вирішення визначених категорій справ, або формувати судові підрозділи (палати, колегії, сенати, склади), компетентні розглядати тільки певні категорії судових справ;
- змішаного, згідно з яким застосовуються два чи більше критерії або використовуються всі [10].

У наукових дослідженнях доводиться, що сутність спеціалізації судів полягає в можливості створення судових органів (виду судів або їх системи чи підсистеми), до компетенції яких належить вирішення окремих видів правових спорів за правилами відповідних судових процедур. Правильною буде позиція, що концепція єдності судової юрисдикції в поєднанні зі спеціалізацією судової діяльності дає змогу утворити структури спеціалізованих судів із використанням галузевого критерію та виокремити певні категорії справ, які вирішуються цими судами.

Таким чином, можна констатувати, що лише інституційна (тобто на рівні окремих судових органів) спеціалізація суддів з економічних спорів дає змогу досягати єдності практики правозастосування та утворює підстави для контролю оперативності

розгляду справ. Спеціалізація суддів у межах загальних судів природно не зможе виконати це завдання, про що свідчать сучасні проблеми з організацією судочинства в загальних судах, а також ґрунтовні пояснення в юридичній літературі [11]. Як підтвердження справедливості цих тверджень можна розглядати залишення господарських судів у пореформеній судовій системі України.

Юстиція – складне й багатогранне явище, щодо якого на сучасному етапі розвитку юридичної науки існують певні прогалини в науковому осмисленні змісту, залежностей і функцій, а також особливостей у різних правових сім'ях, сучасних тенденцій розвитку тощо, що зумовлює актуальність, наукову й практичну значущість досліджень цієї проблематики.

Представник соціологічної школи права, німецький учений Рудольф фон Єрінг (1818–1892 рр.) у праці «Мета в праві» (1877 р.) визначає юстицію як зовнішню гарантію забезпечення права (внутрішньою гарантією є правосвідомість особистості). І в цьому він бачив її соціальне призначення. Відмінність судової влади від інших гілок державної влади («галузей державної діяльності»), за концепцією Р. Єрінга, зумовлюється насамперед «внутрішньою своєрідністю мети» – на відміну від інших галузей юстиція «повинна здійснювати виключно право» (в інших галузях право поєднується з доцільністю) [12, с. 327].

Аналіз джерел, що містять інформацію про історичний розвиток юстиції, дає змогу говорити, що окремі аспекти розуміння цього явища докорінно змінилися (мова йде про теоретичні уявлення, організаційні засади, функціональне призначення юстиції тощо). Проте досі незмінним залишився той постулат, відповідно до якого юстиція сприймається насамперед як інституція забезпечення справедливості, з тим лише застереженням, що в сучасному світі справедливість також своєрідним чином виражається через різні форми прояву права (принципи, нормативно-правові акти, правозастосовні рішення тощо) [13].

Загалом, аналізуючи змістові властивості юстиції, що пропонуються вітчизняними та зарубіжними науковцями, варто зауважити, що вони значно відрізняються між собою навіть у межах однієї галузі. Так, наприклад, один і той же вид юстиції може розглядатись як частина юридичної системи, як функція держави, як система судових органів або їх діяльність, як певна функціонально-організаційна структура, завданням якої є забезпечення прав громадян.

Такий стан можна пояснити плюралізмом методологічних підходів до вивчення юстиції. Хоча автори використовують різні методологічні підходи під час пояснення терміна «юстиція», проте майже всі вони беруть за основу такі ключові поняття, як суд, судові органи, судова діяльність, справедливість і правосуддя.

Певним кроком у розвитку теоретичного уявлення про юстицію можна вважати роботу науковців Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук, які розширили та запро-

понували більш загальне бачення юстиції як системи судових і пов'язаних із їх діяльністю установ, об'єднуючими засадами для яких є їх покликання служити пануванню правосуддя, законності й справедливості, забезпеченню прав громадян [14]. Таким чином, автори вийшли за межі загальноприйнятого розуміння юстиції або ототожнення її із судовими установами, судовою діяльністю, включивши до цього поняття органи прокуратури й слідства, нотаріат, адвокатуру тощо.

У дисертаційних дослідженнях таких авторів, як Ю. Педько та Є. Черняк, юстиція розглядається переважно як сукупність судових органів, їх діяльність [15; 16]. Ця позиція знайшла визнання в «Новому юридичному словнику», виданому за редакцією А. Азріліяна [17]. Таке ж визначення пропонується у «Великому юридичному енциклопедичному словнику» А. Барихіна [18], «Юридичній енциклопедії», виданій за редакцією Л. Тихомирової та М. Тихомірова [19].

Спроби різних авторів зрозуміти сутність юстиції, її зміст і значення знайшли відображення у відповідних наукових дослідженнях, де саме ці питання формулювались як предмет пізнання. Так, вивчаючи адміністративну юстицію, І. Коліушко та Р. Куйбіда пропонують розглядати її як судовий захист прав, свобод та правових інтересів учасників правовідносин [20]. У свою чергу І. Бородін розуміє під цим терміном діяльність судів щодо захисту прав громадян [21]. Аналіз дисертаційного дослідження Ю. Георгієвського дає змогу отримати уявлення про юстицію як про порядок розгляду й вирішення спорів [22], а узагальнення роботи В. Гергелійника – як правовий інститут, діяльність якого полягає в забезпеченні верховенства права та закону [23].

Господарська юстиція виконує важливу функцію захисту порушених чи оспорюваних прав та охоронюваних інтересів суб'єктів господарювання за допомогою використання відповідних процесуальних форм у системі господарського судочинства. Вона закономірно виділяється в самостійну гілку судочинства, що займається розглядом правових спорів, які виникають у сфері господарських правовідносин.

Уже традиційним для науки господарського процесуального права стало розуміння господарського процесу як різновиду юридичної діяльності, що регулюється нормами відповідної галузі права (як встановленої нормами процесуального права форми діяльності господарських судів, яка спрямована на захист порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання).

Водночас, як цілком слушно зауважує О. Подцерковний, такі підходи значно звужують розуміння господарського процесу та господарського процесуального правовідношення, адже ігнорується можливість реалізації процесуальної поведінки поза безпосередньою участю господарського (арбітражного) суду, зокрема:

а) звужений підхід до господарського процесу суперечить висновкам самих авторів, які його позиціонують, – у всіх відповідних підручниках до системи господарського (арбітражного) процесуального права включено відносини, що реалізуються поза безпосередньою участю господарських судів: досудове врегулювання господарських спорів, порядок примусового виконання рішень господарських (арбітражних) судів, розгляд господарських спорів комерційними арбітражами (третейськими судами) тощо;

б) від господарського процесу не можна «відірвати» діяльність учасників господарських відносин, що має процесуальну форму, упорядковується в процесуальному законі та є обов'язковим елементом вирішення спорів, центральною ланкою для якого є відправлення правосуддя господарськими судами [24].

Конституційний Суд України тлумачить правосуддя як галузь державної діяльності: «Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду й вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [25]. Конституційний Суд України підтвердив зазначену правову позицію в одному зі своїх наступних рішень [26]. Водночас правосуддя може розглядатися як у широкому сенсі (як одна з форм державної діяльності), так і у вузькому розумінні (як сфера реалізації влади суду). Фактично правосуддя постає як засіб вияву й реалізації судової влади. Відповідно до положень Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. У свою чергу судова влада реалізується через здійснення правосуддя у формі цивільного, кримінального, господарського, адміністративного та конституційного судочинства.

Чинне законодавство України не містить поняття діяльності господарського суду. У нормах і положеннях окремих нормативних актів, що регламентують різні аспекти діяльності суду, а також у спеціальній юридичній літературі використовуються терміни «судова діяльність», «суддівська діяльність», «правосуддя», «правоохоронна діяльність суду», які застосовуються як однопорядкові.

Діяльність завжди включає мету, засоби і результат [27]. Безумовно, мета діяльності господарських судів залежить від мети самого судочинства. Однак у чинному Господарському процесуальному кодексі України вона не позначена.

Здійснюючи судочинство в господарських відносинах відповідно до існуючих доктринальних розробок, господарські суди як спеціалізовані органи правосуддя України покликані не лише розглядати справи в спорах із метою захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин, а й сприяти зміцненню законності в господарських правовідносинах, утвердженню верховенства права.

У ст. 1 Господарського процесуального кодексу України також декларується, що особи, які мають

право на звернення до суду, прагнуть захисту своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів, а також запобігання їх порушенням. Тобто в разі визнання загальною метою господарського судочинства захисту прав і законних інтересів це автоматично стає головною метою діяльності господарського суду.

Засоби – це можливість, захід, реальні умови для здійснення чого-небудь. Безумовно, законодавством визначені певні процесуальні засоби здійснення діяльності господарськими судами. Такими є розгляд справи та вирішення спорів у першій інстанції, перегляд судових рішень в апеляційному, касаційному порядку. Насамперед така інстанційність засобів захисту зумовлена структурою судової системи, яка встановлена національним законодавством України.

Результат діяльності господарських судів виражається в прийнятих ними судових рішеннях, якими закінчується розгляд справи у відповідній інстанції. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преекзистентність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом.

Ухвали, не вирішуючи спір по суті, також є результатом діяльності господарських судів, який проявляється через відкладення розгляду справи, зупинення, припинення провадження в справі, залишення позову без розгляду тощо. Інколи результат має негативний характер, коли судові акти скасовуються або змінюються вищими інстанціями у випадку виявлення судової помилки.

Водночас, як зазначає Н. Іванюта, під час пошуку єдиного поняття діяльності неможливо ігнорувати принципове положення, встановлене Конституцією України (ст. 124), щодо здійснення правосуддя в Україні виключно судом. Однак саме поняття «правосуддя» не розкривається, а з огляду на структурне розміщення такого положення можна припустити, що йдеться про функції, а не про діяльність.

У словнику Д. Ушакова під правосуддям розуміється і «діяльність судових органів, заснована на законі», і «судова діяльність держави (юстиція)» взагалі [28]. С. Ожегов визначив правосуддя більш обмежено – як «діяльність судових органів» [29]. У теорії права і в законодавстві правосуддя нерідко трактується широко та має на увазі всю сферу юстиції, у тому числі процесуальну й виконавчу діяльність. Однак з урахуванням наведених положень Конституції України та закону необхідно розуміти поняття «правосуддя» саме у вузькому сенсі, обмежуючись діяльністю судових органів.

Незважаючи на існуючу нормативну окресленість, у розумінні категорії «правосуддя» спостерігається певна алогічність. Так, І. Самсін визначив правосуддя як справедливість у дії, ототожнюючи її з принципом, який сам викликає певні дискусії

[30]. Одні дослідники ототожнюють справедливість із правом, інші підкреслюють їх взаємозв'язок; в одних право визнається явищем, що є похідним від справедливості, а в інших, навпаки, справедливість розглядається як породження права [31]. Конституційний Суд України в рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 визначив справедливість як одну з основних засад права, що є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, один із загальнолюдських вимірів права. Вважаємо, що неправильно розглядати правосуддя як принцип судочинства.

У рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 зазначено, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, якщо воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах. Якщо припустити, що правосуддя й діяльність господарського суду є синонімічними поняттями, то не зрозуміло в цьому випадку визначення дій, наприклад, суду першої інстанції в разі виявлення вищою інстанцією судом судової помилки в судовому акті. Виходить, що судом першої інстанції не здійснилося правосуддя, проте є судовий акт, який може мати місце тільки як результат (можливо, і неякісний) діяльності суду.

Така антиномія приводить до висновку, що правосуддя та діяльність, скоріш, є різними за суттю категоріями. Д. Притика зазначає, що здійснення правосуддя є основною функцією будь-якого суду, тому всі інші функції, які він виконує, є похідними від неї [32]. Можна дійти висновку, що правосуддя є основною функцією, яка відрізняє діяльність судів (у тому числі господарських) від інших та полягає в необхідності справедливого розгляду й вирішення судом справ, віднесених до його компетенції. Таким чином, правосуддя включає судочинство як діяльність суду, однак судочинство ще не є правосуддям. Якщо у випадку судочинства йдеться про діяльність суду, то у випадку правосуддя – про діяльність із розгляду справ із певною метою (досягнення справедливості, вирішення конфлікту, захисту прав і свобод людини, юридичних осіб, держави). Тобто йдеться не про будь-яку діяльність суду, а про таку, що відповідає певній меті [33]. Правосуддя здійснюється через судочинство як процесуальну форму діяльності.

В. Тертишніков вважає, що правосуддя відрізняється від діяльності інших державних органів тим, що в ньому вирішуються правові суперечки та здійснюється захист прав та охоронюваних законом інтересів:

- 1) тільки судом;
- 2) від імені та іменем держави;

3) шляхом розгляду й вирішення справ у судовому засіданні;

4) захист прав здійснюється обов'язково в процесуальній формі;

5) з винесенням загальнообов'язкового судового рішення;

6) з пріоритетом судової юрисдикції в тих випадках, якщо можливе вирішення спорів також іншим органом [34, с. 11].

З огляду на зазначене, повертаючись до поняття господарського процесу, можна зробити висновок, що господарський процес являє собою єдність процесуальних прав та обов'язків господарського суду, сторін та інших учасників процесу. Тому трактується він подекуди саме як система послідовно здійснюваних процесуальних дій господарського суду, інших учасників судочинства у зв'язку з розглядом і вирішенням конкретної справи. Кінцева мета процесу – відновлення порушеного права.

В. Резнікова визначає господарський процес як урегульований господарськими процесуальними нормами процесуальний порядок (систему взаємопов'язаних правових форм) провадження діяльності уповноваженими суб'єктами, що виявляється в здійсненні правосуддя в господарських справах, захисті порушених прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин [35]. Можна додати, що здійснення правосуддя відбувається шляхом судочинства.

Як слушно зазначає С. Бігун, функціональне розуміння правосуддя ототожнює його із судочинством, судовим розглядом справ, тоді як друге змістове розуміння акцентує на внутрішніх характеристиках судової діяльності, що виражається в правозастосуванні, яке ґрунтується на суворому дотриманні закону; якщо перше акцентує на функціях і суб'єктному складі діяльності, то друге – на змісті судового процесу та його меті, зокрема справедливості. Не випадково англomовним відповідником терміна «правосуддя» є термін «justice», що перекладається як «справедливість, юстиція, правосуддя». Тому закономірним є розуміння правосуддя як справедливості в значенні мети судочинства як судової діяльності.

Таким чином, важливим моментом у побудові ефективної судової системи в сучасній країні та розвитку юстиції, а саме господарської, є питання, що пов'язані зі з'ясуванням саме правової природи судової влади, її місця й ролі в механізмі держави.

Господарська юстиція є частиною системи правосуддя України тією мірою, якою вона реалізується в судовому порядку в межах господарського процесу, спрямованого на здійснення правосуддя в господарських справах шляхом здійснення судочинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новоселова В. Судова система України крізь призму індексу верховенства права: проблеми й перспективи розвитку. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 3. С. 35–37. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/11.pdf.
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 / Президент України. Офіційний вісник України. 2015. № 41. Ст. 1267.
3. Конституційний процес в Україні: удосконалення засад правосуддя, прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу «Реформа конституційних засад судової влади, прав і

свобод людини: поточний результат і очікувані перспективи» (22 червня 2016 р.). URL: <http://www.razumkov.org.ua/upload/konst-2016.pdf>.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532.

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII (у редакції від 7 січня 2018 р.) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

7. Висновок Головного науково-експертного управління від 28 грудня 2014 р. на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52976.

8. Подцерковний О. Про суперечність європейським стандартам пропозицій щодо ліквідації господарських судів. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 125–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_6_23.

9. Романец Ю. Специализация в судебной деятельности как средство повышения эффективности правосудия. Проблемы защиты прав и законных интересов граждан и организаций: матер. Международной научно-практической конференции (Краснодар; Сочи, 23–26 мая 2002 г.). Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2002. С. 5–13.

10. Глушенко С. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: дис. ... докт. юрид. наук; Національний юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Х., 2015. 490 с.

11. Джунь В., Яценко О. Реформа: погляд зсередини і ззовні. Закон і бізнес. 2014. № 45–46. С. 5.

12. Иеринг Р. Избранные труды: в 2 т.; пер. с нем. СПб., 2006. Т. 1. 600 с.

13. Гусарева О. Особливості сучасного праворозуміння юстиції. URL: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-1-2011/3.pdf>.

14. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. 760 с.

15. Педько Ю. Становлення та правове регулювання адміністративної юстиції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2004. 230 с.

16. Черняк Є. Конституційна юстиція Сполучених Штатів Америки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2005. 189 с.

17. Новый юридический словарь: 6 500 терминов / авт. и сост. А. Азрилиян. М.: Ин-т новой экономики, 2006. 1087 с.

18. Большой юридический энциклопедический словарь / авт.-сост. А. Барихин. М.: Книжный мир, 2003. 720 с.

19. Юридическая энциклопедия / под ред. Л.В. Тихомировой, М.Ю. Тихомирова. 5-е изд., доп. и перераб. М.: Юринформ-центр, 2006. 971 с.

20. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / авт.-упор. І. Коліушко, Р. Куйбіда. К.: Факт, 2003. 536 с.

21. Бородин І. Про сутність адміністративної юстиції. Право України. 2000. № 2. С. 15–17.

22. Георгієвський Ю. Адміністративна юстиція: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2003. 185 с.

23. Гергелійник В. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 1999. 203 с.

24. Подцерковний О. Щодо зовнішнього та внутрішнього виміру поняття «господарський процес». Право України. 2011. № 6. С. 4–12.

25. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 14 жовтня 1997 р. № 44-з. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97>.

26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 р. № 1-рп/2008. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>.

27. Кузнецов С. Большой толковый словарь русского языка. СПб.: Норинт, 1998. 1536 с.

28. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Ушакова. М.: Советская энциклопедия, 1935–1940. URL: <http://enc-dic.com/ushakov/Pravosudie-55767.html>.

29. Толковый словарь русского языка / под ред. С. Ожегова. М.: Азбуковник, 1999. URL: <http://enc-dic.com/ozhegov/Pravosudie-25930.html>.

30. Самсін І. Правосуддя – це справедливість у дії. Урядовий кур'єр. 2011. № 234. URL: <http://vkksu.gov.ua/print/ua/about/zmi-pro-komisiu/igor-samsin-pravosuddya-tse-spravedlivist-u-dii/>.

31. Нерсесян В. Философия права: учебник для вузов. М.: НОРМА – ИНФРА-М, 1997. 652 с.

32. Притика Д. Правові засади організації та діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. К.: ВД «Ін Юре», 2003. 192 с.

33. Бернюков А., Бігун В., Лобода Ю., Малишев Б., Погребняк С., Рабінович С. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: монографія. К., 2009. 316 с.

34. Тертишніков В. Цивільний процес (скорочений курс у питаннях та відповідях): наук.-практ. посібник. Х.: ФІНН, 2009. 248 с.

35. Резнікова В. До питання про поняття господарського процесу. Економіка та право. Серія «Право». 2015. № 2. С. 38–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/erprpr_2015_2_7.